

Prace nad siecią Natura 2000 w Polsce

Marek Baranowski

UNEP/GRID-Warszawa, ul. Sobieszyńska 8, 00-764 Warszawa, e-mail: marek@gridw.pl

Prace pilotażowe

Prace nad siecią Natura 2000 w Polsce rozpoczęły się w 1998 roku realizacją projektu „Implementacja Dyrektywy Ptasiej i Siedliskowej w Karkonoskim Parku Narodowym i Karkonoskim Narodnim Parku”¹. Jego celem było przetestowanie procedur związanych z wyznaczeniem obszarów Natura 2000 na przykładzie parków narodowych w dwóch krajach. Projekt był realizowany przez międzynarodowy zespół pod kierunkiem Marka Baranowskiego. Za prace związane z inwentaryzacją przyrodniczą i wyznaczeniem obszaru Natura 2000 w odniesieniu do Karkonoskiego Parku Narodowego odpowiadała Anna Dyduch-Falniowska z Instytutu Ochrony Przyrody PAN. Podobne zadania po stronie czeskiej realizował Jan Langauer z Instytutu Badawczego Leśnictwa Słowacji. Za stronę proceduralną zgodną z dyrektywami unijnymi odpowiadał Jonathan Cox z Wielkiej Brytanii, a za implementację wyników w postaci Systemu Informacji Geograficznej – Maria Andrzejewska z Centrum UNEP/GRID-Warszawa.

W trakcie prac blisko współpracowano z dyrekcjami obu parków narodowych oraz z Programme Implementation Unit w Ustie n/Łabą. Zorganizowano dwa międzynarodowe seminaria, na których przedstawiono założenia programu Natura 2000, wyniki prac w projekcie oraz przedyskutowano z przedstawiciela-

---

¹ Dane na podst. raportu – *Implementacja Dyrektywy Ptasiej i Siedliskowej w Karkonoskim Parku Narodowym i Karkonoskim Narodnim Parku – maj 2000 r.*

mi społeczności lokalnych uwarunkowania prawne i organizacyjne wdrażania wspomnianych dwóch dyrektyw.

W wyniku prac powstała pełna dokumentacja dwóch obszarów Natura 2000 (oddzielnie dla każdego z Parków), zawierająca Standardowe Formularze Danych, mapy oraz szereg analitycznych zestawień i map prezentujących wybrane siedliska i gatunki.

Koncepcja sieci Natura 2000 w Polsce – I etap prac

W 2000 roku, w ramach projektu finansowanego przez Program PHARE, rozpoczęto prace nad koncepcją sieci Natura 2000 w Polsce. Projekt był realizowany przez zespół konsultantów w składzie: Marek Baranowski (UNEP/GRID-Warszawa), Anna Dyduch-Falniowska (Instytut Ochrony Przyrody PAN), Jerzy Solon (Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN), Maria Andrzejewska (UNEP/GRID-Warszawa), Marek Górski (Uniwersytet Łódzki), Tomasz Żylicz (Uniwersytet Warszawski). Z uwagi na duży zakres prac przekraczający środki przewidziane w projekcie, w pracach uczestniczyło wiele innych osób z Instytutu Ochrony Przyrody PAN oraz UNEP/GRID-Warszawa. Celem merytorycznego wzmocnienia projektu Minister Środowiska powołał Komitet Sterujący pod kierunkiem prof. dr hab. Zbigniewa Mirka (Instytut Botaniki PAN).

W ramach projektu wykonano następujące zadania:

1. Analiza obszarów chronionych w Polsce pod kątem ich zgodności z kryteriami Natura 2000.
2. Opracowanie listy gatunków i siedlisk występujących w Polsce proponowanych do załączników Dyrektywy Siedliskowej i Dyrektywy Ptasiej.
3. Wyznaczenie obszarów kwalifikujących się do włączenia do sieci Natura 2000 spoza obszarów objętych ochroną.
4. Opracowanie bazy danych oraz map zasięgu proponowanych obszarów.
5. Opracowanie koncepcji struktury organizacyjnej systemu Natura 2000 oraz propozycji zmian regulacji prawnych umożliwiających jego wdrożenie w Polsce.
6. Propagowanie systemu Natura 2000 w Polsce.

W ramach prac dokonano analizy obszarów chronionych w Polsce pod kątem ich zgodności z kryteriami obowiązującymi w programie Natura 2000. W jej wyniku opracowano listę obszarów chronionych wraz z ich charakterystyką wymaganą w Standardowym Formularzu Danych (Standard Data Form – SDF). Następnie opracowano listę cennych gatunków i siedlisk występujących w Polsce w celu złożenia propozycji włączenia ich do Dyrektyw Siedliskowej i Ptasiej. Listę tę Ministerstwo Środowiska przedstawiło Komisji Europejskiej.

Najbardziej pracochłonnym i czasochłonnym zadaniem było wyznaczenie obszarów kwalifikujących się do włączenia do sieci Natura 2000 z terenów leżących poza obszarami obecnie chronionymi. Przeanalizowano dostępne materiały źródłowe, w tym istniejące bazy danych, m.in. CORINE Biotopos, CORINE Land Cover, Obszarów Chronionych, ATPOL, Ostoi Ptaków. W trakcie prac dokonano szczegółowego opisu omawianych obszarów zgodnie ze Standardowym Formularzem Danych. Wyznaczenie położenia tych obszarów przeprowadzono w oparciu o istniejące bazy danych przestrzennych, takie jak CORINE Biotopos i CORINE Land Cover, oraz posiłkując się mapami topograficznymi.

Ponieważ wykorzystanie standardowego oprogramowania systemu zarządzania bazą danych Natura 2000, opracowanego dla krajów Unii Europejskiej, było niemożliwe (nie uwzględniono w nim Polski jako obszaru, dla którego można byłoby wprowadzać dane), przystąpiono do przygotowania oryginalnego oprogramowania, realizującego wszystkie funkcje tego pierwszego². Nadrzędnym celem oprogramowania systemu zarządzania bazą danych obszarów Natura 2000 w Polsce było zagwarantowanie automatycznego generowania Standardowego Formularza Danych. Opracowane oprogramowanie pozwala również na wielo-wariantowe zapytania do bazy i generowanie dowolnych zestawień. Do bazy tej wpisano wszystkie charakterystyki dotyczące obszarów proponowanych do włączenia do sieci Natura 2000 w Polsce.

Równoległe do tych prac tworzono bazę danych przestrzennych obszarów Natura 2000. Powstała w ramach projektu baza została zapisana w systemie ArcInfo. Stała się ona podstawą do opracowania map poszczególnych obszarów Natura 2000. W tym celu wykorzystano utworzoną wcześniej w UNEP/GRID-Warszawa numeryczną mapę bazową. Baza danych przestrzennych obszarów Natura 2000 w Polsce posłużyła również do opracowania mapy przeglądowej w skali 1:750000.

Kolejnym zadaniem było opracowanie struktury organizacyjnej systemu Natura 2000. Celem przedyskutowania tej problematyki zorganizowano kilka spotkań zespołu wykonawców z udziałem przedstawicieli Departamentu Leśnictwa, Ochrony Przyrody i Krajobrazu Ministerstwa Środowiska. Zarysowana struktura organizacyjna stała się podstawą przeprowadzenia oceny uwarunkowań ekonomicznych wprowadzenia systemu Natura 2000 w Polsce. Również analiza uwarunkowań prawnych została wykonana przy uwzględnieniu propozycji struktury organizacyjnej. Do tej analizy wzięto pod uwagę obecne prawodawstwo polskie i europejskie w zakresie ochrony przyrody.

W ramach projektu zorganizowano dwa seminaria. Pierwsze odbyło się w maju 2000 roku w Ojcowie. Udział w nim wzięło około 60 osób, głównie przedstawicie-

² Program komputerowy „Ostoje” do obsługi danych obszarów Natura 2000 (IOP PAN).

li parków narodowych i wojewódzkich konserwatorów przyrody. W trakcie tego seminarium przedstawiono założenia systemu Natura 2000 oraz wyniki prac wykonanych w pierwszej fazie projektu. Celem drugiego seminarium było przedstawienie końcowych wyników prac zespołu wykonawców. Zostało ono zorganizowane przez Departament Leśnictwa, Ochrony Przyrody i Krajobrazu Ministerstwa Środowiska w Dębem. Zgromadziło ono ponad 100 uczestników. W obu seminariach udział wzięli przedstawiciele Komisji Europejskiej, jednostek naukowych oraz organizacji pozarządowych.

Wyniki prac częściowych były szeroko konsultowane. W pierwszej kolejności podczas seminarium w Ojcowie przedstawiono i przedyskutowano listy gatunków i rodzajów siedlisk przyrodniczych występujących w Polsce, proponowanych jako uzupełnienia załączników Dyrektywy Siedliskowej i Dyrektywy Ptasiej. Następnie wstępne listy obszarów Natura 2000 zostały wysłane do wojewódzkich konserwatorów przyrody celem zebrania uwag i propozycji ewentualnych uzupełnień. Postęp i wyniki prac były przedstawiane Komitetowi Sterującemu. Wszystkie uwagi otrzymane od członków Komitetu Sterującego zostały uwzględnione w ostatniej fazie realizacji projektu.

Wyznaczenia obszarów kwalifikujących się do włączenia do sieci Natura 2000 dokonano na podstawie przeglądu rozmieszczenia w Polsce gatunków i siedlisk, zamieszczonych w odpowiednich załącznikach do obu dyrektyw i dostępnych danych, pozwalających na ocenę znaczenia poszczególnych stanowisk dla ich ochrony w skali kraju³. Wykorzystano w tym celu bank danych CORINE, wyniki prowadzonych w ostatnich latach ogólnopolskich inwentaryzacji lub obserwacji oraz inne dostępne materiały inwentaryzacyjne i dokumentacyjne, publikowane i niepublikowane.

Koncepcja sieci Natura 2000 objęła ostatecznie 180 Obszarów Specjalnej Ochrony (OSO) wskazanych na podstawie Dyrektywy Ptasiej i 181 Specjalnych Obszarów Ochrony (SOO) wytypowanych na podstawie Dyrektywy Siedliskowej⁴. Niektóre OSO i SOO pokrywały się, dając łącznie 285 obszarów, w tym 47 (20%) traktowanych jako rezerwowe. Łączna powierzchnia ostoi wyniosła około 45000 km² (około 15% powierzchni kraju). Proponowane obszary Natura 2000 miały największy powierzchniowy udział w województwach: podlaskim, podkarpackim, zachodnio-pomorskim, warmińsko-mazurskim i lubuskim, a najmniejszy w łódzkim, kujawsko-pomorskim i opolskim. Koncepcja sieci Natura 2000 uwzględniała wszystkie parki narodowe oraz 86 parków krajobrazowych w całości lub w części.

³ Por. rozdział *Makomaska-Juchiewicz M., Tworek S., Cierlik G. – O kryteriach typowania Specjalnych Obszarów Ochrony.*

⁴ Dane na podst. raportu – *Koncepcja sieci Natura 2000 w Polsce – Baranowski i in. 2001.*

Wdrażanie koncepcji sieci Natura 2000 – II etap prac

Opracowany w ramach koncepcji projekt sieci obszarów Natura 2000 w Polsce stanowił propozycję, która stała się podstawą bardziej wnikliwych badań realizowanych w kolejnym (trzecim) projekcie poświęconym sieci Natura 2000 w Polsce. Projekt ten pod nazwą „Wdrażanie koncepcji sieci Natura 2000 w latach 2001–2003” był realizowany przez konsorcjum składające się z Instytutu Ochrony Przyrody PAN, Zakładu Ornitologii PAN, Centrum UNEP/GRID-Warszawa i Narodowej Fundacji Ochrony Środowiska. Przedstawiciele ww. instytucji tworzyli Zespół Koordynacyjny projektu.

Jednym z głównych celów tego projektu była analiza propozycji zawartych w koncepcji sieci Natura 2000 oraz jej rozszerzenie w oparciu o najnowsze oraz niepublikowane materiały opisujące występowanie siedlisk i gatunków ujętych w dyrektywach składających się na system Natura 2000. Zgodnie z przyjętymi założeniami, szczegółowy zakres prac obejmował wykonanie następujących prac:

1. Dopracowanie wstępnej krajowej listy obszarów proponowanych do sieci Natura 2000 oraz uwarunkowań merytorycznych, organizacyjnych i formalno-prawnych jej funkcjonowania.

2. Przeprowadzenie wstępnych uzgodnień dotyczących projektu sieci Natura 2000 z organami ochrony przyrody oraz konsultacji z przedstawicielami lokalnych społeczności.

3. Wskazanie do sieci Natura 2000 obszarów wymagających objęcia różnymi formami ochrony przyrody, określonymi w ustawie o ochronie przyrody.

4. Dokonanie weryfikacji istniejącej krajowej sieci obszarów chronionych oraz określenie i uzasadnienie lokalizacji jej nowych elementów.

5. Określenie programu i sposobu realizacji organizacji działań ochronnych sieci Natura 2000 dla obszarów, które nie będą objęte ustawowymi formami ochrony przyrody.

6. Ustalenie zakresu prac przy sporządzaniu projektów planów ochrony dla poszczególnych rodzajów siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków fauny i flory z załączników Dyrektyw Ptasiej i Siedliskowej, występujących na obszarach proponowanych do sieci Natura 2000.

7. Wykonanie inwentaryzacji przyrodniczej na obszarach projektowanych do sieci Natura 2000, które takowej nie posiadają (inwentaryzacja miała dotyczyć tych elementów przyrodniczych, które były podstawowym kryterium wyznaczenia obszarów do sieci Natura 2000).

8. Wskazanie przebiegu korytarzy ekologicznych łączących główne obszary sieci Natura 2000 oraz opracowanie wytycznych do ich funkcjonowania.

9. Ujednolicenie i przygotowanie, zgodnie ze standardem wymaganym Decyzją Komisji Europejskiej 97/266/EC, dokumentacji krajowej listy obszarów proponowanych do sieci Natura 2000, wraz z materiałem przedstawionym w formie kartograficznej i fotograficznej oraz w postaci GIS.

Wdrażanie koncepcji sieci Natura 2000 wymagało włączenia do prac wielu specjalistów, dobrze znających przyrodę na terenie poszczególnych województw. Dlatego też przewidziano utworzenie Wojewódzkich Zespołów Realizacyjnych, których zadaniem była weryfikacja obszarów Natura 2000 zaproponowanych w koncepcji sieci oraz opisanie nie ujętych w niej nowych obszarów. W celu zapewnienia porównywalności wyników prac prowadzonych przez liczne i działające w rozproszeniu zespoły (w sumie ponad 110 osób) opracowano materiały instruktażowe, porządkujące tryb i metody przyjęte w trakcie wykonywania prac przez Wojewódzkie Zespoły Realizacyjne. Materiały te obejmowały opis założeń programu Natura 2000, listy kryteriów wyznaczania obszarów Natura 2000, instrukcje wypełniania Standardowych Formularzy Danych oraz wzór Standardowego Formularza Danych w języku polskim. Materiały instruktażowe zostały przekazane Wojewódzkim Zespołom Realizacyjnym podczas narady szkoleniowej dla wszystkich wojewódzkich konserwatorów przyrody. Ponadto Zespół Koordynacyjny odwiedził większość województw celem omówienia metodyki i trybu realizacji zadań z członkami poszczególnych WZR.

W pierwszej fazie prac wojewódzkie zespoły analizowały i weryfikowały informacje o projektowanych obszarach Natura 2000, zawarte w Standardowych Formularzach Danych przygotowanych w ramach opracowania koncepcji sieci Natura 2000, oraz zasięgi tych obszarów w oparciu o posiadaną dokumentację. W drugiej fazie prac zespoły opracowywały propozycje nowych obszarów do sieci z terenu województwa, spełniające kryteria programu. Wprowadzone poprawki i uzupełnienia do Standardowych Formularzy Danych wraz z materiałami dotyczącymi propozycji włączenia nowych obszarów były przekazywane do Zespołu Koordynacyjnego, który poddawał je dalszym analizom, ujednoliceniu i selekcji, kierując się przy tym kryteriami istotności poszczególnych propozycji w kontekście ogólnopolskim. Równoległe opracowywana była baza danych przestrzennych sieci Natura 2000 w Polsce, zawierająca granice obszarów poprowadzone ze szczegółowością odpowiadającą mapom w skali 1:100000.

Kolejny etap prac polegał na ujednoliceniu i uzupełnieniu Standardowych Formularzy Danych przez zespoły Instytutu Ochrony Przyrody PAN (obszary siedliskowe – SOO) i Zakład Ornitologii PAN (obszary ptasie – OSO). Wszystkie informacje były wprowadzane do bazy danych opisowych, stanowiącej podstawę do wydruku Standardowych Formularzy Danych. Część danych do SFD powstała w wyniku przetworzeń bazy danych przestrzennych, wykonanych

w Centrum UNEP/GRID-Warszawa. Dotyczyły one udziału poszczególnych form użytkowania ziemi w powierzchni każdego z obszarów oraz występujących na nim form ochrony przyrody. Ponadto dla każdego obszaru Natura 2000 była opracowywana mapa prezentująca jego granice na tle mapy podkładowej.

Powstała dokumentacja, w formie wydruków Standardowych Formularzy Danych oraz map zasięgów dla każdego obszaru Natura 2000, została rozesłana do urzędów wojewódzkich i urzędów marszałkowskich, aby umożliwić wojewódzkim władzom i innym zainteresowanym zapoznanie się z propozycjami kształtu sieci w każdym województwie. Następnie zostały zorganizowane seminaria wojewódzkie, w których udział wzięła Pani Minister Ewa Symonides, Główny Konserwator Przyrody. Prezentacje programu Natura 2000 oraz sieci Specjalnych Obszarów Ochrony i Obszarów Specjalnej Ochrony poprzedzały na każdym seminarium dyskusję na temat przedstawionych propozycji.

Po zakończeniu seminariów urzędy wojewódzkie i urzędy marszałkowskie przedstawiły na piśmie swoje uwagi i propozycje modyfikacji sieci na terenie danego województwa. Wszystkie otrzymane opinie zostały poddane analizie przez Zespół Koordynujący, który w ostatniej fazie projektu przygotował ostateczną wersję baz danych (opisowych i przestrzennych) oraz pełną dokumentację sieci Natura 2000 dla obszaru kraju.

Krajowa lista obszarów Natura 2000 opracowana w wyniku omawianego projektu zawiera łącznie 418 obszarów⁴ o całkowitej powierzchni 6 452 300 ha, z czego 5 493 000 ha jest położonych na lądzie. Poniższa tabela zawiera zestawienie zbiorcze tych obszarów.

Tabela 1. Zestawienie zbiorcze proponowanych obszarów Natura 2000

Typ obszaru Natura 2000	Liczba	Pow. w ha	% pow. kraju
OSO („ptasie”)	141	5 618 395	
w tym lądowe	137	4 255 007	13,61
SOO („siedliskowe”)	277	3 203 000	10,38
w tym o pow. < 100ha	46		
Razem	418	6 452 300	
w tym lądowe	414	5 493 000	17,57

⁴ Dane na podst. raportu – *Wdrażanie sieci Natura 2000 w Polsce w latach 2001-2003* (An-drzejewska i in. 2003).

Powierzchnię obszarów Natura 2000 w ujęciu wojewódzkim przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Powierzchnia obszarów Natura 2000 wg województw

Województwo	OSO		SOO		Razem	
	ha	% woj.	ha	% woj.	ha	% woj.
dolnośląskie	225 562	11,3	304 072	15,2	390 501	19,6
kujawsko-pomorskie	156 930	8,7	170 839	9,5	236 572	13,2
lubelskie	302 590	12,0	87 141	3,5	320 173	12,7
lubuskie	279 842	20,0	202 972	14,5	296 641	21,2
łódzkie	36 067	2,0	48 201	2,6	63 779	3,5
małopolskie	156 137	10,3	118 100	7,8	176 060	11,7
mazowieckie	302 615	8,5	168 882	4,7	350 414	9,8
opolskie	54 255	5,8	81 544	8,7	113 715	12,1
podkarpackie	343 579	19,2	248 498	13,9	381 287	21,3
podlaskie	515 990	25,6	392 256	19,4	524 597	26,0
pomorskie	353 691	19,3	130 870	7,2	382 834	20,9
śląskie	35 436	2,9	90 461	7,3	116 028	9,4
świętokrzyskie	17 080	1,5	121 173	10,4	121 748	10,4
warmińsko-mazurskie	750 994	31,0	184 809	7,6	797 735	33,0
wielkopolskie	259 686	8,7	349 889	11,7	497 141	16,7
zachodniopomorskie	468 875	20,5	467 291	20,4	723 685	31,6

Struktura użytkowania ziemi Obszarów Specjalnej Ochrony przedstawia się następująco: lasy – 42,6%, łąki – 11,4%, tereny rolne – 21,2%, zbiorniki wodne (w tym morze) – 13,8%. W odniesieniu do Specjalnych Obszarów Ochrony wartości te kształtują się następująco: lasy – 57,6%, łąki – 13,1%, tereny rolne – 17,7%, zbiorniki wodne – 6,8%.

Udział obszarów objętych Krajowym Systemem Obszarów Chronionych w sumarycznej powierzchni wskazanych OSO wynosi 69,4% (bez obszarów chronionego krajobrazu – 41,5%), natomiast w powierzchni proponowanych SOO – 80,3% (58,3% bez obszarów chronionego krajobrazu).

Lista obszarów Natura 2000 będzie w dalszym ciągu przedmiotem analiz i uzgodnień międzyresortowych. Jej ostateczny kształt określi Ministerstwo Środowiska przed datą przystąpienia Polski do Unii Europejskiej.

Piśmiennictwo

- Andrzejewska M., Baranowski M., Gromadzki M., Makomaska-Juchiewicz M., Weigle A. 2003. Wdrażanie koncepcji sieci Natura 2000 w Polsce w latach 2001-2003. Sprawozdanie końcowe (umowa nr 989/2001/Wn50/NE-PR-TX/D). NFOŚ, IOP PAN, ZO PAN, GRID-Warszawa, Warszawa – Kraków – Gdańsk. Msc.
- Baranowski M., Andrzejewska M., Dyduch-Falniowska A., Górski M., Makomaska-Juchiewicz M., Mróz W., Perzanowska J., Solon J., Tworek S., Żylicz T. 2001. Koncepcja sieci Natura 2000 w Polsce. Raport końcowy projektu PL 9608.01.04. IOP PAN Kraków, GRID-Warszawa. Msc.
- Implementacje Dyrektywy Ptasiej i Siedliskowej w Karkonoskim Parku Narodowym i Karkonoskim Narodnim Parku 2000. Msc.